

Bartoňková, Dagmar

I. Prosimetrum v díle Martiana Capelly *De nuptiis Philologiae et Mercurii*

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1977-1978, vol. 26-27, iss. E22-23, pp. [205]-215

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109263>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DAGMAR BARTOŇKOVÁ

I.

PROSIMETRUM V DÍLE MARTIANA CAPELLY
DE NUPTIIS PHILOLOGIAE ET MERCURII

V několika posledních číslech tohoto časopisu jsme věnovali pozornost tzv. prosimetru, tj. střídání prózy a veršů v dílech vybraných řeckých a římských autorů.¹ Jsme si plně vědomi toho, že tento termín není nejvhodnějším označením uvedeného jevu, avšak z nedostatku jiného názvu nám může celkem dobře sloužit v antické literární teorii k označování takového způsobu vkládání veršů do prozaického kontextu, který překračuje pouhé citační případy, a je už právě tím spojen s určitým autorovým stylistickým záměrem. Všechny takovéto mimocitační doklady lze chápat jako prosimetrum v širším smyslu toho slova, počítaje v to i případy, kdy má veršová partie funkci více méně jen rozvíjející a dějový proud v ní nijak výrazněji nepokračuje. Prosimetrum v užším smyslu slova — či plnohodnotné prosimetrum — by pak zahrnovalo jen takové veršové pasáže, které jsou v textu zcela nepostradatelné, protože jsou opravdovým nositelem děje, a které by autor musel v každém případě, třebas prozaicky, nějak vyjádřit. Mohou to být buď syntakticky více či méně samostatné větné jednotky, anebo i pouhé části vět, těsně vkloubené do okolního prozaického kontextu. Zpravidla jde však o verše ze starších básníků, jichž autor používá v nové, nečekané situaci.

Vedle této základní vývojové linie antického prosimetra, jež měla zřejmě u Řeků velmi staré počátky a probíhá jednotlivými vývojovými fázemi řecké i římské literatury, se od prvního století n. l. setkáváme v dílech některých antických, hlavně římských autorů spíše s rozsáhlejšími básnickými vložkami, které jsou zpravidla autorovými vlastními výtvoři a mají jako takové prokázat autorovu schopnost aktivní básnické tvorby. V těchto pasážích, nečistka jen volně přiřazovaných k okolnímu prozaickému kontextu, jsou většinou pouze rozvíjeny různé průvodní dějové okolnosti a jen zřídka tu dějový proud výrazněji pokračuje. S touto tendencí se poprvé setkáváme u římských autorů z poloviny 1. stol. n. l., a to jednak u Petronia, kde tento typ prosimetra rozhodně převažuje, ale i v Senekově Apocolocyntose, kde jsou oba prosimetrické typy zastoupeny v poměrné rovnováze.

¹ Srov. *Dagmar Bartoňková*, Předmenippovské počátky prosimetra, smíšeného stylu, v řecké literatuře, SPFFBU E 14, 1969, str. 59—71; *D. B.*, Střídání prózy a verše v díle Lúkiánově, SPFFBU E 16, 1971, str. 253—261; *D. B.*, Míšení prózy a veršů v antické románové literatuře, SPFFBU E 17, 1972, str. 83—102; *D. B.*, Prosimetrum, smíšený styl, v díle Julianově, SPFFBU E 18—19, 1973—4, str. 225—240.

Široké uplatnění má pak tvorba vlastních veršových vložek zvláště u Martiana Capelly a u Boethia,² u nichž tato římská prosimetrická praxe nakonec vyúsťuje až v značně formální rámování větších dějových celků – knih i kapitol – úvodními či závěrečnými veršovými úseky.

V této naší studii hodláme věnovat pozornost prosimetrickým prvkům u Martiana Capelly v jeho díle *De nuptiis Philologiae et Mercurii*, sepsaném v 5. stol. n. l. Jde o poměrně rozsáhlý spis, zabírající cca 533 stran teubnerského vydání A. Dicka z roku 1925. Celé dílo se začíná 16 úvodními verši psanými v elegickém distichu, v nichž autor oslovuje a vzývá Hymana. Tyto verše mají charakter básnického úvodu, jenž má dodat začátku celého díla vzletu, jak tomu nasvědčuje i následující prozaický výklad.

Po vstupních verších je tu totiž dlouhá prozaická partie, v níž se až v § 19 objevuje řecký hexametr z Homéra Il. 1, 382. Hexametr, v němž se hovoří o Foibovi, je tu citován s odkazem na „slepého básníka“ a na něj je pak syntakticky volně napojena prozaicky formulovaná poznámka:

I, 19:

Tali del temperamento Virtus admonita, magisque cum eum salutaris auras miscere conspiceret, caeci poetae (Graium) versus Mercurio comprobante commemorat:

Φοίβος ἀκερσεκόμης λοιμοῦ νεφέλην ἀπερῦκει,

ex quo, pestem fugari posse Mercurius, si voces prime vestigiis eius accederent, admonebat; ...

V § 21–22 hovoří v 23 hexametrech sám Phoebus a o dva paragrafy dále, v § 24, „Maiugena“—Mercurius odpovídá v 19 hendekasyllabech. Jde tedy o dvě přímé řeči, jež nejsou do okolního textu syntakticky těsně zapojeny. Verše jsou dílem autorovým, vyskytují se v nich však reminiscence na různé starší římské autory, na Ovidia, Vergilia a Apuleia.

Bezprostředně je do prozaického textu včleněn teprve v § 30 hexametr z Vergilia Aen. 1, 520, jenž se tak stává součástí prozaického souvětí (vydavatel však tento verš neodděluje od prozaického textu, jak to činí v jiných případech):

I, 30:

Atque ita metamorphosi supera pulchriores per Geminos proprietate quadam signi familiaris invecit augusto refulsere caelo ac mox Tonnantis palatium petiverunt. Qui (Phoebus et Cyllenius)

postquam introgressi et coram data copia fandi,

ut vidit Clarius consortio patrem Iunonis haerentem, quam noverat suffragari plurimum ac favere conubiis, laetus primo omine ipsamque concilians, in cuius arbitrio positam mariti noverat voluntatem, ita mitis affatur: ...

Následuje básnická přímá řeč (§ 31) o 31 jambických senárech, kterou pronáší Apollón, označený v bezprostředně předcházejícím prozaickém textu svým příjímím Clarius (podle lydského Klaru, kde měl Apollón svůj chrám) a v prozaickém textu bezprostředně následujícím přídomkem Delius (tj. z Délu). V básnické přímé řeči se opět nacházejí reminiscence na Ovidia.

Další prozaická partie je přerušena v § 42 citátem dvojverší z Enniových

² Srov. naši staf *Prosimetrum, the Combined Style, in Boethius's Work De consolatione Philosophiae*, Zborník filozofickej fakulty univerzity Komenského, Graecolatina et Orientalia V, Bratislava 1973, str. 61–69.

Annálů, v němž je vypočítáno dvanáct římských hlavních božstev (Ennius, Ann. 63n. V). Verše se pak znovu objevují až na začátku § 91. Zde přechází prozaický výklad do verše s užitím Vergilia, Aen. 2, 1 (vydavatel opět toto místo graficky neodděluje od prózy):

I, 90—91:

Verum quidam redimitus puer ad os compresso digito salutari silentium commonebat.

Conticuere omnes intentique ora tenebant.

A hned po této funkčně velmi zdařilé prosimetrické partii začíná Iovova dlouhá řeč o 52 asklépiovských verších (§ 91—93). Nato je první kniha ukončena krátkou prozaickou partií.

V I. knize se tedy verše většinou vyskytují v přímých řečech jako samostatné básnické vložky, složené zřejmě autorem samým, kdežto verše jiných básníků jsou do okolního prozaického textu zapojovány jen ojediněle (čtyřikrát), a pouze ve dvou případech jde o funkčně plnohodnotné prosimetrum. Není jisté bez zajímavosti, že se i v delších básnických vložkách setkáváme s reminiscencemi na Ovidia anebo jiné básníky, ovšem drobné narážky či jednotlivé obraty evokující nebo alespoň připomínající starší básnická díla, se i v prozaickém textu vyskytují natolik často, že to zde můžeme pouze konstatovat, a nikoli detailně vypočítávat.

Kniha II. se opět počíná hexametrickou partií o 11 verších, navozující atmosféru hluboké noci, v níž Philologia přemýšlí, jak dále vyplývá z prozaického textu, o své budoucnosti. Prozaické vyprávění je zde přerušeno až v § 116—126 celou řadou básnických vložek. V § 116 se v 8 hexametrech líčí ranní rozbřesk, poté se prozaicky oznamuje příchod sboru Múz, a ten zpívá nejprve společně dvojverší složené v trochejském tetrametru katalaktickém:

II, 117:

scande caeli templa, virgo, digna tanto foedere;
te socer subire celsa poscit astra Iuppiter.

Pak promlouvá k nevěstě jedna Múza po druhé v devíti básnických partiích o celkovém počtu 144 veršů (kromě zmíněného dvojverší které se opakuje vždy znovu před vystoupením každé další Múzy, pravděpodobně ve sborové recitaci). Po řadě se tu střídá Urania, Calliope, Polymnia, Melpomene, Clio, Erato, Terpsichore, Euterpe, Thalia. Jejich písně jsou pronášeny v různých metrech a autor je uvádí vždy pouze úvodními prozaickými slovy, jako *Tunc Urania; Ac sic Polymnia; Mox Erato* atd. V této rozsáhlé veršované partii jde tedy o samostatné básnické vložky — opět s četnými reminiscencemi — sloužící zároveň do jisté míry i k výstižnější charakteristice jednotlivých Múz.

V § 127—140 znovu pokračuje prozaické vyprávění a teprve v § 140 nacházíme tři hexametry, v nichž se líčí účinek poháru nesmrtelnosti, jež Philologia vypila:

II, 140—141:

Quam cum Philologia susciperet, quoniam post tanti laboris afflictationes aestusque mentis plurimum sitiebat, reseratis eius rotunditatis arcanis postquam rem dulcissimam comperit, totam incunctanter exhausit;

continuoque novo solidantur membra vigore,
et gracilentia perit macies, vis terrea cedit
aethereumque venit sine mortis legibus eavum.

Verum diva cum immortalitatis eam poculum cerneret ebibisse, ... ex herba quadam rurestri, cui *ἀελζωον* vocabulum est, virginem coronavit ...

Vypravování tedy v těchto třech verších dále pokračuje, nikoli sice přímo v dějové rovině, nýbrž popisem účinků nápoje a jde tedy opět o plnohodnotné prosimetrum.

32 hexametřů v § 185–193 představuje řeč pronášenou Philologií a do prozaického okolí těsně nezapojenou.

II. kniha je ukončena 16 jambickými senáry, jimiž je osloven čtenář a informován o tom, že se ukončila část vypravující o sňatku Philogie s Mercuriem a že začínají knihy věnované sedmi svobodným uměním.

Poměrně málo veršů se vyskytuje v III. a IV. knize. III. kniha — *De arte grammatica* — se ovšem přímo začíná 37 verši, v nichž se čtenář seznamuje s Camenou, první ze sedmi panen, reprezentujících svobodná umění, a je svědkem jejího rozhovoru s autorem. Ve verši je tu tedy podáno jak samotné vypravování, tak i přímá řeč (§ 221–222). Další verše se však vyskytují až v § 262; jde o elegické distichon o 14 verších složené na závěr popisu jednotlivých hlásek a jako úvod k výkladu o jejich vzájemném spojování a o tvoření slabik. A podobnou básnickou vložkou o 11 jambických senárech se končí i úvaha o slabikách dlouhých a krátkých a uvádí se následující výklad o analogii a anomálii (§ 289). Jde zřejmě o verše složené přímo autorem a fungující tu jako básnický přechod k jinému tématu.

Naproti tomu půlverš z Terentia, Ad. 361, v § 323, má funkci přímého citátu.

Rovněž ve IV. knize — *De Arte Dialectica* — se setkáváme, jak jsme to již naznačili, jen s malým počtem veršovaných úseků. I tato kniha začíná opět ve verších líčících příchod Dialektiky (jde o 16 veršů složených v elegickém distichu), na něž přímo navazuje další prozaický výklad. Potom je kniha zcela bez veršových vložek a teprve těsně před koncem se v textu nacházejí dvě delší básnické pasáže; v § 423 je to 23 veršů v senárech pronášených Athénou a v § 424 jedenáct tetrametrů složených z joniků a pronesených Dialektikou jako odpověď. Mezi oběma přímými řečmi je ovšem vložena prozaická věta, jíž se odpověď uvádí, a knihu ukončuje jiná prozaická věta.

V V. knize — *De Rhetorica* — se vyskytují veršové partie častěji. Kniha se začíná 16 hexametry líčícími hlučný příchod Rhétoriky, s různými reminiscencemi, zejména na Vergilia (§ 425). Na verše opět přímo navazuje prozaická partie, jež začíná odporovací spojkou *sed* a je tedy po stránce obsahové pokračováním veršového úvodu. Další básnické místo je řecký hexametr z Homéra (II. 11, 654), citovaný — bez udání autora — jako charakteristika Démosthena:

V, 430:

Denique de illo versus huius modi ferebatur:

δεινός ἀνήρ τάχα κεν καὶ ἀναίτιον αἰτιόωτο.

V § 485–496 následuje pak celá řada citátů na různé řečnické figury.

Tak v § 488 čteme dva Terentiovy verše z Andr. 115 v souvislosti s výkladem řečnické figury *a contrario*:

V, 488:

A contrario, ut vitae mors, ex quibus Terentius sic:

nam si illum obürges, vitae qui auxilium tulit,
quid facias illi, qui dederit damnum aut malum?

Podobně v § 495 figuruje jako citát jeden verš z Vergilia, Aen. 7, 335, a hned nato dva verše z Terentia, Ad. 30.

Mimoto se tu porůznu citují i neúplné veršové úseky, zejména z Vergilia, j. v § 485 část Vergiliova textu z Aen. 4, 569n., jakožto doklad na figuru *a genere*:

A genere autem, cum quod in toto valet ad speciem quoque deducitur, ut „si varium et mutabile quiddam est femina, Didō etiam varia mutabilisque videatur possitque ex amore in odium commutari.“

Na tomto místě se přitom citát z Vergilia nachází jednak bez udání autora, jednak je bezprostředně zapojen do podmínkové věty se *si*. Naopak přímo je citováno, s výslovným odkazem na autora v § 493, Vergiliovo *menē fugis* z Aen. 4, 314, podobně jako v § 494 část verše z Vergilia, Aen. 4, 13, a v § 496 pak část Terentiova dvojverší z Andr. 83n.

Obdobného charakteru jsou i citáty v § 514, sloužící jako doklady na různé aliterace a příbuzné figury, kterým je třeba se v řečnické teorii i praxi vyhnout:

V, 514:

sol et luna luce lucent alba leni lactea

(autor není uveden a také není znám; může jít o obecně známé pořekadlo);

o Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti

(autor neuveden; jde však o Enniův verš z Annálů, frag. 113 V.).

Dále jsou tu z Vergilia — ale bez výslovného odkazu na něho — uvedeny části veršů z Aen. 5, 866 (*sale saxa sonabant*) a 3, 183 (*casus Cassandra canebat*). A stejně tak i v § 518 je jako doklad řečnické praxe, již je třeba se vystříhat, uvedeno několik míst působících kakofonicky. Mimoto jsou v témže paragrafu — opět bez jmenování autorů — uvedeny se stejným záměrem veršové části z Terentia, Andr. 933, a z Vergilia, Aen. 2, 413.

Konečně v § 534 je jako doklad na tzv. anadiplesi citováno dvojverší z Terentia, Phorm. 352n. Kniha je opět uzavřena závěrečnou veršovou pasáží (15 jambických senárů), jež tu tvoří obsahově samostatnou partii na zakončení vývodů „loquacis paginae“.

Třebaže je tedy V. kniha bohatá na veršové úseky, je na plnohodnotné prosimetrum velmi chudá, jak to vyplývá z našeho předchozího rozboru.

VI. kniha nese název De geometria a verše se zde opět objevují hned v úvodu. Autor tu v 34 hexametrech vzývá Pallas Athénu a pokračuje pak ve své řeči ještě v několika dalších prozaických větách. Verše, syntakticky tvořící samostatnou partii, tu opět porůznu vzbuzují reminiscence na starší básníky, jako byl Catullus, Vergilius, Ovidius, Lucanus.

Po nedlouhém prozaickém úseku následuje v § 583 básnický popis panny, která má vyložit zásady geometrie. Jde o 26 veršů psaných v elegickém

distichu, v nichž se opět objevují různé motivy z Vergilia, Ovidia i Lucretia. V § 592 je použito dvou veršů z Vergiliových Georgik 1, 250n., jimiž se nepřímou — a s odkazem na Vergilia, který je tu označen jako *vates Romuleus* — ilustrují výklady o kulatosti země.

Následuje rozsáhlá prozaická část, nepřerušovaná verši, až teprve v § 704 se setkáváme s další básnickou vložkou. Je to 14 veršů psaných v hexametricko-jambickém distichu, jež představují velmi dobrý doklad plnohodnotného prosimetra. V předchozí prozaické větě skončila Geometria svůj výklad o měření země a naznačila, že hodlá nyní přejít ke geometrickým poučkám. Než však mohla takto učinit, došlo k příhodě, o níž se vypráví v zmíněných verších a v několika dalších prozaických větách, jež následují. Venuše, která se při výkladu Geometrie nudila, projevila svou rozmrzelost a to mělo za následek, že Voluptas vpadla Geometrii do řeči svou znevažující poznámkou. V nastalé diskusi bylo Geometrii naznačeno, že by měla být ve svých výkladech stručnější. Celou partii tu uvedeme *in extenso*, protože je jedním z nejlepších dokladů prosimetra v díle Martiana Capelly.

VI, 703–706:

... *Exposita est terrae, quam ipsa peragravi, aequorumque mensura; nunc ad artis praecepta, ut iussum est, veniemus.*“

Dixerat, at Paphie paulum contractior ore
 mora intricante laeditur
 nixaque mox famulis marcentia terga reclinat
 magis quod lassa pulchrior.
 Hic dudum roseas inter resoluta puellas
 Voluptas inquit anxia:
 „Unde haec tam duris immitis rustica membris
 peregit orbis circumlum
 et tantos montis, fluvies, freta, competa currens
 delere venit taedia?
 Hanc ego crediderim sentis spinescere membris
 neque hirta crura vellere;
 namque ita pulvereae est agresti et robore fortis,
 iure ut credatur mascula.“

Quo dicto locus ministris Veneris suscitatur ipsique Cythèrae, cui de proximo, surreptim decenter arrisit. Quam Arcas nutu hilaro et quo eam solitus intueri propter divum reprehensiones circumspectus inhibuit. Verum Pronuba propter assidens „nihil mirum“ inquit „si prope Venus cum deliciis famulitioque tam comi appulsa est lascivire; nam et nuptialiter laeta est et blanda semper arridente Cyllenio“. Et cum dicto Geometria praecipitur ad promissa properare, sed ita, ut summa quaque praestringens fastidium non suscitaret tarditate. Tum illa:

„Omnis mea quae in infinitum propagatur assertio, numeris lineisque discernitur, quae nunc corporea tum incorporea comprobantur ...“

Další verše se pak již v probírané knize neobjevují a kniha není ani ukončena závěrečnou básnickou partií, jako to doposud bylo — s výjimkou knihy III. — obvyklé.

Dvě následující knihy (VII. a VIII.) mají jen po třech básnických pasážích, třebaže celkový počet veršů je v nich dosti veliký (v VII. knize 45 a v VIII. knize 47 veršů).

Začátek VII. knihy — *De Arithmetica* — je psán ve verších (jde o 20 hexametřů), v nichž děj dále pokračuje (§ 725). Po osmi verších popisujících situaci poté, co se Geometria odmlčela, ujímá se slova opět Voluptas a stěžuje si šeptem Mercuriovi, že se tolika učenostmi zdržují svatební

radovánky (verše 9–20). Ten na to reaguje s úsměvem (uvádí se to ve vložené prozaické větě) a upokojuje ji v 17 lyrických verších; jde znovu o pěkný doklad plnohodnotného prosimetra:

VII, 725–727:

Postquam conticuit prudens permensio terrae,
 Innuba, sollertes curam quae instigat in artes,
 sic abacum perstare iubet, sic tegmine glauco
 pandere pulvereum formarum ductibus aequor.
 Altera tunc etiam gerularum accire iubetur
 germanam doctae, mundum quae admensa, sororis.
 Nec mora digreditur. Tunc rursus dia Voluptas
 ipsius aethera Cylleni immurmurat aure:
 „Cum doctas superis admirandasque puellas
 approbat Armipotens, tu optati lentus amoris
 gaudia longa trahis captumque eludis honorem?
 Seria marcentem stupidant commenta maritum?
 Talia complacita spectat fastidia virgo,
 nec te cura tori, nec te puer ambit herilis,
 nec mea mella rapis? Quaenam haec hymeneia lex est?
 In Veneris sacro Pallas sibi vindicat usum;
 quam melius thalamo dulcis Petulantia fervit!
 Casta maritalem reprimit Tritonia mentem
 et nuptae non aequa venit; poscenda Dione est!
 Conveniensque tibi potius celebrare Priapum.“

His Atlantiades auditis licet risum inhibere vix posset, ne infacetus tamen et impar
 lepidulis haberetur, hilaro susurramine sic respondit:

„licet iurges Voluptas
 thalamos inire suadens,
 tamen exeret peritas
 brevis ambitus pueallas.
 Demumque nec iugalis
 cessator intricatus
 tardabo fulcra lecti,
 et siquid illa nostrae
 Veneris feret Voluptas
 nec vobis abnegabo.“

.....
 .....
 .....

Quo dicto renidens et plus solito laetior Voluptas ad Venerem regressa cuncta eius
 auribus intimavit. . . .

Následuje prozaické líčení vstupu Arithmetiky a samotný její výklad. S verši se pak v této knize setkáváme až na jejím samotném konci (§ 802), kde pronáší Arithmetika závěr svých vývodů v sedmi hexametrech a v posledním, osmém hexametrech, se kniha uzavírá slovy:

Sic ait ac reticens proplori adiuncta sorori.

VIII. kniha, nazvaná De astronomia, jako jediná ze všech devíti knih nezačíná verši. V expozici této knihy přechází její počáteční prozaická pasáž (§ 803–804) v § 805 v básnickou partii o 32 lyrických verších (stejného rázu jako v § 726), v nichž se líčí reakce starce Siléna, který usnul při předchozím výkladu Geometrie, za nastalého ticha po jejím odchodu vyvolal svým chrápáním smích ostatních svatebčanů a nyní se náhle probudil.

Jenže – ale o tom se už vypráví v dalších prozaických paragrafech

(§ 806—807) — autora za tuto nevázanou vložku ihned přísně pokará zosobněná Satura, „*illa*“, jak ji Capella sám charakterizuje, „*quae meos semper curae habuit informare sensus*“. Když se jí pak on otáže, která z učených dívek má vystoupit jako další, Satura pronese 14 daktylských hexametřů, z nichž vyplývá, že nyní je na řadě výklad o astronomii, a nakonec si opět neodpustí kritickou poznámku ke Capellovi:

VIII, 808:

„Astrigerae iam sedis iter cursumque polorum
et sacra multivagos qua tollunt sidera flexus
dicere tempus adest. . . .

. . . . .
. . . Tu fingere ludicra praestas
viliaque astriloquae praefers commenta puellae!“

Nato následuje Capellova výstižná odpověď v próze (§ 809), s vloženým veršem známým z Martialla 2, 41, 1, a bezprostředně zapojeným do textu:

VIII, 809:

Ergone figmenta dimoveam, et nihil leporis iocique permixti taedium auscultantium recreabit? Peligni de cetero invenis versiculo respisce et, ni tragicum corrugaris,

„ride, si sapis, o puella, ride!“

Ve výkladu Astronomie, který vyplňuje valnou část VIII. knihy, se nenacházejí žádné veršové pasáže.

Poslední, IX. kniha díla, nazvaná De Harmonia, je naopak verši přeplněna. Hned na začátku knihy čteme 28 veršů složených v elegickém distichu, v nichž se dále odvíjí nit autorova vyprávění (§ 888—889). Prvními dvěma verši (v. 1—2) je uvedena Venušina přímá řeč (v. 3—28), v níž si bohyně opět stěžuje na přílišnou učenost svatebního pořadu, a na tuto veršovou partii navazuje pak autorovo prozaické vyprávění o rozhovorech a zábavě bohů před vystoupením Harmonie; toto vyprávění je dvakrát přerušeno básnickými vložkami. V § 902—903 zpívá Hymenaios svatební píseň o 32 verších a v § 907—908 následuje po prozaické zmínce o společném zpěvu Orfea, Amfióna a Arióna veršová partie o 28 verších, složená ze samých daktylských pentametřů, v níž se vychvaluje umění těchto tří pěvců. Třebaže tu tedy nepokračuje ve verších přímo sám děj, pokračuje autorovo vyprávování (škála básníků, kteří čtenáři vytanou při čtení některých veršů na mysli, je tu zvláště široká).

V § 911 začíná pak nejrozsáhlejší veršová partie celého díla, totiž 137 veršů různých meter (§ 911—919), přednášených přímo Harmonií jako úvod k jejímu výkladu. Verše tu jistě nebyly vloženy do úst Harmonie náhodně, nýbrž měly přispět k její charakteristice, podobně jako tomu bylo v II. knize v partii, v níž vystupovalo devět Múz. Reminiscence na klasické básníky nejsou ve vystoupení Harmonie tak časté, jak bychom to mohli vzhledem k rozsáhlosti této básnické pasáže očekávat.

IX. kniha, a tím i celý spis Martiana Capelly, je ukončena 27 senáry v § 997—1000. Jde o závěrečnou báseň se značně porušeným textem, která již nesouvisí s vyprávěním o svatbě a v níž jako by se autor za své dílo omlouval.

Zamýšlíme-li se nad střídáním prózy a veršů v díle *De nuptiis Philologiae et Mercurii*, je nápadné, že verše zde nejsou rozmístěny rovnoměrně, přestože — až na VIII. knihu — všech 9 knih, jak bylo řečeno, začíná verši a většina knih (kromě III. a VIII.) také verši končí. Co do počtu veršů stojí na prvním místě kniha závěrečná (*De Harmonia*), a to především díky dlouhému básnickému vystoupení Harmonie (celkem je v této knize pět veršových úseků o 252 plných verších). Ve II. knize je 15 veršových pasáží s 231 verši (vysoký počet veršových pasáží je ovlivněn vystoupením devíti Múz). Bohatá na verše i veršové partie je i I. kniha (146 veršů na devíti místech), kdežto V. kniha (*De Rhetorica*) má na deseti různých místech jen 43 veršů; to je zde ovšem způsobeno tím, že jde většinou o krátké citáty z autorů. Naopak v III. knize (*De Arte Grammatica*) a v VI. knize (*De Geometria*) se verše vyskytují jen na čtyřech místech v poměrně velkém počtu (63, resp. 76 veršů). Ve zbývajících knihách, tj. v knize IV. (*De Arte Dialectica*), VII. (*De Arithmetica*) a VIII. (*De Astronomia*), se objevují veršové partie vždy jen na třech místech o celkovém počtu 50, 45, resp. 47 veršů.

Veršová místa vkládaná do prozaického kontextu v díle Martiana Capelly jsou několikerého charakteru. Nejčastějšími a nejvýraznějšími jejich příklady jsou autorovy samostatné básnické skladby. V nich děj často přímo pokračuje i s případnými dialogy jednajících osob; pak tu jde tedy o plnohodnotné prosimetrum. Nejmarkantněji se to projevuje na začátku VI., VII., IX. knihy (nudící se Venuše a její okolí) a knihy VIII. (usnuvší Silenus). Jindy je v rozsáhlejších veršových partiích alespoň navozována určitá atmosféra pro následující líčení, jako na začátku II. knihy, kde se popisuje hluboká noc a ranní rozbřesk před svatbou, anebo je ve verších obsažena nějaká doplňující charakteristika, jako oslava pěveckého umění tří slavných pěvců v IX. knize. Leckdy, a bývá to zpravidla spíše uvnitř některých knih, jde o různé zpívané lyrické vložky, jako zpěvy Múz v II. knize či Hymenaia v IX. knize. Zvláště v těchto posledních případech jde však vlastně o pouhé reprodukce básnických skladeb, uvedené předchozí prozaickou větou.

Porůznu se objevují v textu i jednotlivé verše převzaté ze starších básníků a zapojené ústrojně do okolního textu, ve srovnání s mohutným stylistickým účinem rozsáhlejších veršových pasáží má však u Martiana Capelly tato forma prosimetrického přístupu spíše okrajový charakter.

Pravých citátů, ať s přímým uvedením autora či bez něho, není v díle Martiana Capelly příliš mnoho, ve větší míře se objevují, jak jsme si to ukázali v této práci, jen v knize V., věnované rétorice.

Spis Martiana Capelly se obvykle označuje jako menippejská satira, avšak toto chápání není tak jednoznačné, jak by se na první pohled mohlo zdát, neboť celé dílo se jako literární druh vymyká z běžných kritérií. Podle našeho soudu mají nesporně satirický ráz první dvě úvodní knihy, potom následuje encyklopedický výklad sedmi základních svobodných umění, jež stěží můžeme označit jako menippejskou satiru. Při těchto „učných výkladech“ jako by si však sám autor uvědomoval, že musí toto své málo poutavé líčení něčím oživit, a proto je počínaje VI. knihou zarámoval do veselých scének, prokládaných verši.

Závěrem lze tedy konstatovat, že si byl Martianus Capella zřejmě dobře

vědom širokého uplatnění smíšeného stylu a využil ve svém díle *De nuptiis Philologiae et Mercurii* jak různých prvků menippejské satiry, tak i samotného prosimetra jakožto stylistického prostředku širší platnosti.

Prosimetrická praxe Martiana Capelly, navazující na tradici vypěstovanou staršími řeckými a především římskými spisovateli, sehrála pak důležitou roli v zprostředkování smíšeného stylu autorům středověkým, mimo jiné i Kosmovi,³ autoru latinsky psané České kroniky.

ПРОСИМЕТР В ПРОИЗВЕДЕНИИ МАРЦИАНА КАПЕЛЛЫ „DE NUPTIIS PHILOLOGIAE ET MERCURII“

Автор занимается изучением просиметра, чередования прозы и стихов, в произведении энциклопедиста Марциана Капеллы „*De nuptiis Philologiae et Mercurii*“. Стихотворные вставки, разбросанные внутри прозаического контекста имеют разный характер: Чаще всего встречаются стихи сочиненные самим автором по разным случаям; в них непосредственно продолжает развиваться действие, в стихах же иногда ведутся даже и диалоги действующих лиц (сравни VI—IX книгу, § 805). В других стихотворных отрывках, точнее вставках, при помощи стихов только создается определенная атмосфера, в которой затем развивается повествование, как это видно напр. в начале II книги и т. п. Местами у Марциана Капеллы встречаются и отдельные стихи, заимствованные им у более древних поэтов, которые часто непосредственно включались автором в окружающий контекст (напр. I 91).

Сочинения Марциана Капеллы иногда относят к мениппской сатире. По мнению автора, сатирический характер бесспорно имеют первые две книги, но затем следует энциклопедическое изложение, которое в целом едва ли можно отнести к мениппской сатире. Таким образом можно считать, что Марциан Капелла хорошо понимал возможности широкого применения стихов в прозаическом тексте и использовал их в своем сочинении как благополучно выбранное стилистическое средство общего значения.

PROSIMETRUM THE MIXED STYLE, IN MARTIANUS CAPELLA'S WORK DE NUPTIIS PHILOLOGIAE ET MERCURII

In this study the function of verses inserted into the prosaic text of Martianus Capella's work *De nuptiis Philologiae et Mercurii* is analyzed. The passage of verse placed within the prose context are of several different kinds. Most frequent in occurrence are independent authorial passages of poetry of an occasional character. They often directly carry on the action, and sometimes, too, dialogues between the characters are given in verse. The most significant material of this nature is provided by some passages of Books VI to IX (cf. especially § 805). In the other kind of the verse sections of the author — or rather, insertions — we merely have the introduction of a certain atmosphere, from which the succeeding narrative develops, as in the case of the beginning of Book II. In places, too, the author inserts into the text various

³ Srov. naši studii *Prosimetrum u Kosmy*, *Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata* (Opera Univ. Purkynianae Brunensis, facultas philosophica, vol. 200), str. 151—163.

lyric songs. At various points in the text of Martianus Capella there also appear isolated lines of verse adopted from older poets and often incorporated immediately into the surrounding text, as in I 91.

The work of Martianus Capella is at times considered to be a Menippean satire. In our opinion the two introductory books have incontrovertibly the character of satire, but what follows in an encyclopaedic exposition of the seven liberal arts, we can scarcely term as a whole a Menippean satire. In the course of these "learned expositions", however, it would seem as if the author from time to time realized that it is necessary to enliven the rather dull description in some way and so from Book VI onwards he provides a framework of amusing scenes in which verse plays a considerable part. Martianus Capella was clearly well aware of the wide application which the use of verse offered to him and exploited it in his work as a welcome stylistic means.